

izlaganje sa periodom posle oslobođenja grada oktobra 1944.

Monografija Radeta Ristanovića na iscrpan i sistematičan način obrađuje sveukupnu problematiku beogradskih ravnogoraca. Krećući se od opšteg evropskog konteksta autor u analizama uzima u obzir sve relevantne faktore vezane za okupirani Beograd. Svako poglavlje knjige autor završava kraćim zaključkom. Kvantitativni podaci su često grafički predstavljani, a svako poglavlje prati blok fotografija i dokumenta. Potrebno je naglasiti i širok spektar izvora korišćenih u ovom delu, počevši od objavljenih i neobjavljenih arhivskih građe pohranjene u Vojnom arhivu, Arhivu Jugoslavije, Arhivu Srbije, Istorijskom arhivu Beograda, Nacionalnom arhivu u Vašingtonu kao i Biblioteci Instituta za savremenu istoriju. Pored različite štampe, autor je koristio širok dijapazon domaće i strane literature.

Miloš Čorbić

Немања Митровић, ТИТО–ЧАУШЕСКУ: ГОДИНЕ ЗБЛИЖАВАЊА. ЈУГОСЛОВЕНСКО-РУМУНСКИ ОДНОСИ 1968–1970, Београд, Институт за савремену историју, 2020, 405.

Knjiga Nemanje Mitrovića *Tito–Čaušesku: godine zbližavanja* bavi se istorijskim i društvenim procesima dugog trajanja koji su doveli do kratkog uspostavljanja srdačnih odnosa između dva lidera i dve zemlje krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. veka. Ipak, ovi odnosi bili su tokom više od dve decenije pre i nakon ovog kratkog perioda koji predstavlja fokus istraživanja Nemanje Mitrovića vrlo dinamični i turbulentni, kao i samo vreme Hladnog rata koje ih je usmeravalo i kreiralo. Zato se autor u velikoj meri posvećuje proučavanju procesa koji su doveli do „vremena zbližavanja“, kao i dalekosežnim posledicama ovog vremena.

Diplomatski odnosi Srbije i Jugoslavije sa susednim državama čine veoma značajnu tematsku celinu, koja se produbljuje i unapređuje pojavom novih dela u savremenoj historiografiji. I pored toga odnosi Jugoslavije i Rumunije u drugoj polovini 20. veka nisu sistematski proučavani ni u okvirima jugoslovenske, a potom srpske, ni rumunske istorijske nauke. Zato se Nemanja Mitrović pre svega posvećuje sistematskom proučavanju bogate arhivske građe

koju su ostavili diplomatski kontakti dvojice lidera i dva partijska rukovodstva, analizi bilateralnih sporazuma između dve zemlje, ali i stavljanju ovih događaja i interakcija u širi geopolitički kontekst vremena i društveno-istorijskih procesa koji su ga stvarali. Knjiga sadrži i veliki broj strukturalnih sinteza, nastalih na osnovu širokog spektra raznovrsne literature, neophodnih za dublje razumevanje istorijskih korena jugoslovensko-rumunskih odnosa.

U kratkoj istorijskoj komparaciji na samom početku autor prikazuje duboke političke, društvene i kulturološke sličnosti i veze srpskog i rumunskog naroda i njihov istorijski razvoj od poznog srednjeg veka do vremena Hladnog rata. Nakon stvaranja bipolarnog sveta 1945. godine, Jugoslavija i Rumunija su se zajedno našle u sovjetskoj interesnoj sferi. U okviru globalne porodice socijalističkih zemalja dobri odnosi Jugoslavije i Rumunije prevazilazili su formalne, ideološke i diplomatske norme. Tome je doprinela činjenica da u Drugom svetskom ratu nije došlo do međusobnih ratnih dejstava iako su se dve države nalazile na suprotstavljenim stranama tokom najvećeg dela rata, kao i činjenica da su ove države imale solidnu saradnju u međuratnom periodu. Međuratna saradnja u ekonomskoj, kulturnoj i diplomatskoj sferi bila je u istorijskom smislu kontinuitet političkih i vojnih saveza koji je Srbija imala sa Rumunijom u vremenu Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, kao i dinastičkih veza, religijskih i kulturoloških sličnosti. Autor takođe ukazuje na značaj zajedničkog istorijskog iskustva, sličnosti doživljaja sopstvene prošlosti u srpskoj (kao i potonjoj jugoslovenskoj) i rumunskoj javnosti, trenutnoj politici i kulturi, kao i u kolektivnom društvenom sećanju.

Do prekida ovih odnosa dolazi nakon raskola u Kominformu i raskida Jugoslavije sa SSSR-om 1948. godine. Specifičan geopolitički položaj Jugoslavije, kako ističe autor, omogućio joj je da postane jedinstvena „siva zona“ između blokova bipolarnog globalnog sveta, dok je Rumunija ostala iza gvozdene zavese, u centru hegemonске sfere SSSR-a. Komunistička partija Rumunije je imala aspiracije da sledi spoljnopolitički put Jugoslavije, ali su geopolitičke okolnosti učinile takve planove neostvarivim sve do poslednjih godina režima Nikolae Čaušeskoa.

Istraživanje Nemanje Mitrovića pokazuje da 20-godišnje zahlađenje odnosa Jugoslavije i Rumunije nije bilo ni približno statično i linearno kako bi se to moglo učiniti savremenicima. Iako su odnosi dve zemlje dostigli najnižu

tačku u savremenoj istoriji 1948. godine, nakon proterivanja Srba iz rumunskog Banata u Baragan, oni su se ubrzo popravili posle ponovnog uspostavljanja odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza sredinom pedesetih godina. Proces destalinizacije koji je pokrenula nova administracija Nikite Hruščova u SSSR-u takođe je bitno uticao na restrukturisanje ideoloških i spoljnopoličkih imperativa KP Rumunije, koja će se u epilogu ovog procesa sve više okretati ka socijalističkim partijama u neposrednom susedstvu, oživljavajući tako svoje potisnute aspiracije ka Zapadu i ka jugoslovenskoj „sivoj zoni“ između blokova.

Studija Nemanje Mitrovića postavlja vrlo interesantnu hipotezu o presudnom uticaju koji je društvena i kulturna revolucija šezdesetih godina imala na „veliku promenu“ jugoslovensko-rumunskih odnosa. Pokušaji KP Jugoslavije da u okviru svoje socijalističke ideologije integriše progresivnu agendu društvene i kulturne revolucije poklopili su se sa promenama u okviru KP Rumunije koje je pokrenuo dolazak Nikolae Čaušeskua na čelo partije 1965. godine. Kratak period liberalizacije i uvođenja „novih sloboda“ u okviru jugoslovenske politike, kulture i društva, po zapažanju autora, došao je paralelno sa kratkim periodom otvaranja Rumunije ka Trećem svetu, odnosno bloku nesvrstanih u kome je Jugoslavija igrala vodeću ulogu.

Autor naročito ističe mnogobrojne sličnosti između načina na koji su Tito i Čaušesku reagovali na prelivanje globalne društvene i kulturne pobune 1968. godine izvan granica gvozdene zavese i Trećeg sveta. Naročito značajno bilo je istovremeno i veoma slično otkrivanje unutrašnjih, prevashodno socijalnih problema dve zemlje kroz koje se primarno manifestovala kulturološki i društveno prilagođena i strukturalno filtrirana agenda velikih globalnih pokreta šezdesetih godina. Takođe, od presudnog značaja bila je sličnost jugoslovenskog i rumunskog doživljaja intervencije Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine. Istraživanje Nemanje Mitrovića čini napor da pruži što pluralniju i sveobuhvatniju sintezu mnogobrojnih istorijskih i društvenih posledica čehoslovačke krize i njenog uticaja na dva lidera i dva partijska rukovodstva, kao i na presudan uticaj koji je ta kriza imala u njihovom zbližavanju.

Posle događaja u Čehoslovačkoj i revoluciji 1968. godine postalo je jasno da je Sovjetski Savez u desetogodišnjem epilogu pokušaja reformi i destalinizacije konačno izgubio glo-

balnu „bitku za duše“ i da će put izolacije i defanzivnog delovanja od tada biti put „globalnog socijalizma“ Varšavskog pakta. U kontrastu sa sovjetskim izolacionizmom stajao je jugoslovenski internacionalizam, odnosno socijalistički internacionalizam Trećeg sveta. Istraživanje Nemanje Mitrovića prati pokušaje rumunske partijske strukture i državne ideologije da se reformiše pod novim vođstvom Nikolae Čaušeskua kao i pokušaje njene diplomatije da izgradi mostove prema Zapadu i, naročito, prema zemljama Pokreta nesvrstanih. Sa druge strane, za Jugoslaviju uspostavljanje dobrih odnosa sa Rumunijom nije bilo samo pitanje međunarodnog prestiža i povećanja vlastitog uticaja u zoni globalnog socijalizma koja se smatrala nedodirljivim „zabranom“ SSSR-a. Za Jugoslaviju je saradnja sa Rumunijom bila pitanje od primarnog ekonomskog, ideološkog i, iznad svega, strateškog značaja.

Knjiga *Tito–Čaušesku: godine zbližavanja* naročitu pažnju posvećuje analizi susreta i diplomatske prepiske lidera dve zemlje i procesa uspostavljanja ličnih odnosa između Josipa Broza Tita i Nikolae Čaušeskua. Interesantno je da je Čaušesku za vreme čehoslovačke krize i globalnog talasa revolucija 1968. godine čak tri puta posetio Jugoslaviju. Tito je, nakon što se uspešno izborio sa posledicama unutrašnje krize, uzvratio posetu u februaru 1969. Verovatno najvažniji susret dogodio se septembra iste godine na Đerdapu koji je tada bio u izgradnji kao zajednički projekat dve zemlje. Poslednji susret u okviru prve faze novog doba u jugoslovensko-rumunskim odnosima dogodio se novembra 1970.

Dva državnika su, kako ističe autor, izuzetnom brzinom prevazišla predašnje nesuglasice, jasno i dugoročno sagledavajući obostrani interes u okviru jugoslovensko-rumunske saradnje. Na ovo je presudno uticala činjenica da je Čaušesku u to vreme predstavljao idejni model nove generacije partokratije sovjetskog modela, produkta nove smene generacija koja je u Varšavskom paktu pratila pad Hruščova i dolazak Brežnjeva na vlast u Moskvi. Izmenjeni odnos prema modernizaciji, geopolitičkoj sigurnosti, kao i pragmatičnost ove generacije partijskog rukovodstva bili su osnovni preduslovi za pronalaženje zajedničkog jezika sa Titom i jugoslovenskom diplomatijom. Takođe, upravo će zbog svojih prvih godina na vlasti koje je odlikovalo uzdržano stremljenje ka jugoslovenskom modelu socijalizma i spoljne politike, Čaušesku na Zapadu biti prepoznat kao refor-

mator i modernizator – da bi dve i po decenije kasnije postao poslednji simbol starog vremena na istoku Evrope i poslednja karika u lancu gvozdene zavese.

Tokom dva poslednja susreta u okviru godina zbližavanja, kao i tokom posete Maurera Jugoslaviji 1970. godine potpisani su mnogobrojni sporazumi koji su, kako pokazuje analiza Nemanje Mitrovića, služili kao temelj budućih formalnih i neformalnih odnosa između dve zemlje i dva lidera. To je bio samo simboličan završetak prvih godina bliske jugoslovensko-rumunske saradnje, ističe autor. Dinamični odnosi dve zemlje nastaviće se u narednim godinama i decenijama. Period 1968–1970. godine bio je istovremeno početak i model istorijskih obrazaca prema kojima će teći buduća jugoslovensko-rumunska saradnja.

Mitrović se, naposletku, bavi istraživanjem bilateralnih sporazuma između Jugoslavije i Rumunije koji su sklopljeni u toku godina zbližavanja 1968–1970. kao i njihovih dugoročnih istorijskih i društvenih posledica. Bilateralni sporazumi sklopljeni u ovom periodu definisali su jugoslovensko-rumunsku saradnju na mnogobrojnim poljima, od ekonomskog preko vojno-strateškog do kulturnog. Najpoznatiji zajednički poduhvat od dugoročnog ekonomskog značaja predstavljala je izgradnja hidroelektrane u Đerdapu. Ovi sporazumi uredili su bitna i do tada većinom zapostavljena pitanja trgovine, oporezivanja, carina, graničnih prelaza i pograničnih oblasti, zatim položaja rumunskih i jugoslovenskih manjina van granica matične države i, naposletku, pitanja zajedničkih ideoloških, međunarodnih i geopolitičkih interesa. Od velikog značaja bilo je i uspostavljanje saradnje na vojnom polju. Ta saradnja je zapravo predstavljala kontinuitet saveza koje su Jugoslavija i pre toga Srbija imale sa Rumunijom u međuratnom periodu, odnosno početkom 20. veka. Autor prati i uspostavljanje saradnje na često zanemarivanom kulturnom planu, koji je bio naročito značajan budući da su dva naroda delila slična istorijska iskustva, slične društvene i kulturološke strukture, verske i društvene tradicije itd.

Knjiga Nemanje Mitrovića *Tito-Čaušesku: godine zbližavanja* nudi višedimenzionalni i pluralistički način promatranja mnogobrojnih različitih ali neraskidivo povezanih sfera istorije. U okviru vrlo interesantne metodološke kombinacije i analize različitih vrsta izvora, istorijske komparativistike, simbolističke analize narativa, pluralističke analize društva i klasične deskripcije,

ovo delo spaja istoriju međunarodnih odnosa, ekonomiju, geopolitiku, kulturu i društvo. Na taj način istraživanje Nemanje Mitrovića sintetiše mnogobrojne teme u širu sliku koja kroz analizu odnosa dva lidera i dve zemlje prikazuje istorijske procese koji su obeležili 20. vek. Razumevanje mnogobrojnih tematskih celina koje spaja ova knjiga od presudne je važnosti za razumevanje savremenih srpsko-rumunskih odnosa, njihovog istorijskog kontinuiteta i procesa dugog trajanja koji su determinisali istorijsku sudbinu Jugoslavije i Čaušeskuove Rumunije, kao i za postavljanje hipoteza o budućnosti spoljnih politika u regionu.

Luka Filipović

Милош Тимотијевић, МИСИЈА „ХАЛИ-ЈАРД“: РАТНА ПРОПАГАНДА, БОМБАР-ДОВАЊЕ СРПСКИХ ГРАДОВА И ЕВАКУАЦИЈА САВЕЗНИЧКИХ АВИЈАТИЧАРА У СРБИЈИ 1943–1944. ГОДИНЕ, Београд, Службени гласник, 2020, 478.

Istoričar Miloš Timotijević autor je 21 monografije na najrazličitije teme iz savremene i novije srpske istorije. U poslednjih dvadesetak godina pisao je o karakterističnim pojavama u popularnoj kulturi, o duhovnosti i religioznosti, modernizaciji grada u epohi socijalizma, ali najviše o procesima i pojavama vezanim za okupaciju i građanski rat u Srbiji 1941–1945. godine. Pritom, njegova pionirska lokalna istraživanja iz čačanskog kraja uspešno su kontekstualizovana, pa se mogu smatrati i reprezentativnim uzorkom o složenom periodu iz nacionalne istorije. U poslednjih pet godina primetan je njegov povratak temama iz Drugog svetskog rata kojima je i započinjao naučnu karijeru (treba pomenuti njegovu vrlo zapaženu trotomnu *Zatamnjenu prošlost*, u koautorstvu sa Goranom Davidovićem iz 2002–2004), pa su se pred nama u navedenom periodu pojavila vrlo važna istraživanja koja on potpisuje – biografije oficira JVuO Zvonimira Vučkovića (kontekstualizovana kao rasprava narativa iz prošlosti iz sadašnjosti) i ideologa Ravnogorskog pokreta Dragiše Vasića (u kontekstu uspona i pada srpske nacionalne ideje u prvoj polovini 20. veka), monografija o finansijama i pokretima otpora u Jugoslaviji, kao i zbirka njegovih ranije objavljenih i novih članaka o pojednostavljenim pitanjima prošlosti simbolično nazvana *'Hrabri' partizani i 'zli' četnici*. Peta u petoj godini je monografija koju prikazujemo: *Misija*